

گفت‌و‌گو با افشان کتابچی درباره هنرهای مفهومی در ایران

طنابی محکم به نام هنرهای مفهومی

◀ پرویز براتی

–قبل از نمایشگاه شما شاهد تجربه ۷۷ بودیم.

درباره این نمایشگاه توضیح می‌دهید؟ تجربه ۷۷ از اولین اتفاقات هنر مفهومی بود. چهارش تاریخی بود که هنرمندان را از سطح دوبعدی بیرون کشید. سال بعد من نمایشگاه اینستالیشن‌ام را گذاشتم که همزمان با آن، گروهی نمایشگاه «کودکان آبی، آسمان سیاه» را برپا کردند. هنرمندانی چون بیتا فیاضی، مازیار بهاری، صادق تیرافکن، خسرو حسن‌زاده و دو هنرمند دیگر در رابطه با آلودگی هوا این نمایشگاه را برپا کردند.

–نمایشگاه شما ظاهرِ اولین نمایشگاه انفرادی در این زمینه بود…

این نمایشگاه اولین نمایشگاه انفرادی در یک گالری معتبر بود چون تا قبل از آن کسی در یک گالری نمایشگاه‌هنر مفهومی (اینستالیشن) نگذاشته بود. نام افشان کتابچی آن زمان مطرح شد. در کنار آقای مسلمیان، آقای حمید سوری و روئین پاکباز کمک زیادی به من کردند. خانم سیما حاتم‌ی آن دوره نمایشگاهی به نام Void در تهران برپا کرد که متأسفانه به دلیل مهاجرت ایشان از ایران نام‌شان برای خیلی‌ها آشنا نیست.

–همزمان با این نمایشگاه موزه هنرهای معاصر هم اقدامات مشابهی انجام داد. اقدامات موزه را چطور می‌بینید؟

آن زمان دکتر سمیع‌آذر تازه رئیس موزه شده بودند و موسی‌ی از اطلاعات هنری خارج را با خود به ایران آوردند. در حقیقت تدریس‌های یسوری و ضیایی، تحقیقات پاکباز، اقدامات موزه و کارهای هنری ما دست به دست هم داد و طنابی محکم به نام هنرهای مفهومی به وجود آورد.

–قبول دارید که نوعی هیجان‌زدگی در حرکت‌های هنری آن زمان مشاهده می‌شد؟ باید بپذیریم که تا آن زمان ما شاهد تجربه چندانی در حوزه هنرهای مفهومی نبودیم. وقتی این کودک متولد شد، همه با آن آشنا شدند و لمس‌اش کردند. قبل از آن، حرکت‌ها جسته گریخته انجام می‌شد. هیجان‌زدگی به خاطر این بود که درها تا قبل از آن بسته بود و وقتی درها باز شد، سفرهای وسیع برای همگان گسترده شد. البته من به مورد خود می‌توانم بگویم که با مطالعه کامل به سمت این هنر رفتم و بی‌گدار به آب نزدم، چون از اتفاقات دنیا اطلاع داشتم و در ضمن عاشق این عرصه بودم. با تمام این‌ها باید بگویم شرایط فعلی هنرهای مفهومی در ایران امیدوارکننده است. ما جوانان بااستعداد داریم. بیشتر اوقات گالری‌های نقاط دیگر دنیا را بازدید می‌کنم و وقتی کار جوانان ایرانی را با آثار هنرمندان دیگر دنیا مقایسه می‌کنم، می‌بینم خلاقیت بالایی دارند.

–حضور هنر مفهومی در ایران به سال‌های دهه ۵۰ شمسی بازمی‌گردد. تکانه نشانه‌های این هنر با فعالیت‌های گروهی از هنرمندان برجسته ایرانی آغاز شد. زنده‌یادان مرتضی ممیز، فرامرز پیلارام، مارکو گروریان، مسعود عربشاهی و غلامحسین نامی اولین نمایشگاه مفهومی را در سال ۱۳۵۳ تحت عنوان «گنج و گستره» برپا کردند. در دومین نمایشگاه هنرمندان دیگری چون هاننیبال الخاص، محمد صالح‌علا و بهزاد حاتم به آنان پیوستند. بعد از

هنرهای مفهومی جایگاه ویژه‌ای در تحولات و تکامل هنر ایران پیدا کرده است. این کشف تازه‌ای نیست. هنرمندان مفهومی سال‌هاست با نگرش بیانی جدید هنر آشنا شده و آن را جذب کرده‌اند. به بیان دیگر کار از کار گذشته است. روش‌های بیانی جدید، رسانه‌هایی چون ویدئوآرت، چیدمان بصری و صوتی، پرفورمنس و هنرهای چندرسانه‌ای وارد میدان شده و مدت‌هاست خود را تثبیت کرده‌اند. روند کنونی هنر مفهومی و نمایشگاه‌های داخلی و خارجی هنرمندان‌مان، خود بهترین دلیل بر سرزندگی و پویایی آن است. هنر مفهومی هیچ تعارض و تضادی با نقاشی و مجسمه‌سازی با عکاسی ندارد و به شکلی موازی به تعریف زیبایی، ایده‌ها، زندگی و در نهایت انسان می‌پردازد و با منش و رفتاری لیبرال از این هنر‌ها بهره می‌گیرد. اکثر هنرمندان موفق در این رشته

هنرهای مفهومی جایگاه ویژه‌ای در تحولات و تکامل هنر ایران پیدا کرده است. این کشف تازه‌ای نیست. هنرمندان مفهومی سال‌هاست با نگرش بیانی جدید هنر آشنا شده و آن را جذب کرده‌اند. به بیان دیگر کار از کار گذشته است. روش‌های بیانی جدید، رسانه‌هایی چون ویدئوآرت، چیدمان بصری و صوتی، پرفورمنس و هنرهای چندرسانه‌ای وارد میدان شده و مدت‌هاست خود را تثبیت کرده‌اند. روند کنونی هنر مفهومی و نمایشگاه‌های داخلی و خارجی هنرمندان‌مان، خود بهترین دلیل بر سرزندگی و پویایی آن است. هنر مفهومی هیچ تعارض و تضادی با نقاشی و مجسمه‌سازی با عکاسی ندارد و به شکلی موازی به تعریف زیبایی، ایده‌ها، زندگی و در نهایت انسان می‌پردازد و با منش و رفتاری لیبرال از این هنر‌ها بهره می‌گیرد. اکثر هنرمندان موفق در این رشته

انقلاب بعد از وقفه‌ای چندساله عده‌ای در این عرصه خوش درخشیدند مثل صادق تیرافکن، خسرو حسن‌زاده، مانیا اکبری، بیتا فیاضی، هومن مرتضوی، مصطفی دشتی، نندارضوی‌پور و خود شما. اما مشکلی که امروز وجود دارد این است که جز چند گالری معدود، بقیه گالری‌ها به خاطر مسائل انتفاعی و اقتصادی تمایل بیشتری به نمایش نقاشی و مجسمه دارند تا ارائه کارهای مفهومی. این امر آیا به این هنرها ضربه نمی‌زند؟

صد درصد ضربه می‌زند کما اینکه من متأسفانه هنرمندانی را می‌شناسم که به شکلی جدی در عرصه این هنرها کار می‌کردند اما به خاطر همین مسائل ۱۸۰ درجه موضع کاری خود را تغییر داده‌اند. آنها وضعیت بازار را می‌سنجند بنابراین کارشان را به نوع دیگری ارائه می‌دهند. در کشور ما رغبت گالری‌داران به کارهای دوبعدی است. نهایتاً اگر مشتری باشد مربوط به کارهای ویدئوآرت است که آن هم بیشتر در خارج از ایران دیده می‌شود. –نمایشگاه هنر مفهومی در سال ۸۰ نقطه عطفی در این زمینه بود که موزه هنرهای معاصر آن را برپا کرد. این نمایشگاه چگونه پا گرفت؟

این نمایشگاه در تاریخ هنر ایران بسیار موفق و تاثیرگذار بود. دانشجویان، اساتید و هنرمندان زیادی از این نمایشگاه بازدید کردند. گروهی که تجربه ۷۷ را کار کرده بودند، گروه ۳۰، گروهی که «کودکان آبی» را کار کرده بودند و خود من در این نمایشگاه شرکت کردم. یکی دو سال بعد به جهت استقبال بالا از این نمایشگاه آن را تکرار کردند و عنوان «هنر جدید» را بر آن گذاشتند که فکر می‌کنم اشتباه بزرگی بود. واژه هنر جدید (نیوآرت) واژه اشتباهی بود که از آن زمان مصطلح شد. –در همین نمایشگاه بود که شما اثر «مهاجرت» را ارائه کردید؟

بله، در این نمایشگاه من اینستالیشنی از گردونه بار فرودگاه در موزه هنرهای معاصر ارائه دادم. –یکی از ویژگی‌های شما در ارائه کارهای مفهومی، شجاعت‌تان است؛ چه آن زمان که گردونه بار فرودگاه را در موزه ارائه کردید، چه زمانی که تولد و مرگ را در قالب چیدمان‌های مجموعه قیرستان نشان دادید…

این لغت را همیشه از استاد بزرگم، نصرت‌الله مسلمیان، شنیدم‌ام که گفته مهم‌ترین حربه تو در کار هنری این است که خیلی گستاخ هستی و همین گستاخی، تو را به موفقیت می‌رساند. این

سال پنجم ■ شماره ۱۱۷۳ ■ یکشنبه ۱۰ بهمن ۱۳۸۹ تجسمی

از مجموعه پرتره‌های افشان کتابچی

با آگاهی کامل از هنرهای تجسمی پای در راه گذاشته‌اند. دوران صدور بیانیه‌ها و مانیفست‌های آنا‌رشیستی از قبیل فوتوریست‌ها سپری شده است و در نتیجه هنر مفهومی در پایین‌ترین درجه از خصومت با نقاشی و سایر هنر‌ها، به راه خود ادامه می‌دهد. افشان کتابچی از زمره هنرمندان مطرح عرصه این هنرهاست که تجربیات پرباری در این عرصه از سر گذرانده. او البته نت رجیع می‌دهد به جای واژه «کانسپچوال آرت» از واژه «اینستالیشن» استفاده کند چرا که معتقد است کلمه «اینستالیشن» به نوعی همگی این هنرها را دربرمی‌گیرد. کتابچی متولد شهریور ۱۳۴۵ در تهران است و سابقه ۲۶ سال کار و تحصیل در زمینه هنر دارد. او در کمبریج و لندن تحصیل کرده و از هنرمندان باتجربه در زمینه هنرهای مفهومی است. گفت‌وگویمان را با او می‌خوانید.

دقیقاً همان چیزی است که خودم هم به آن ایمان دارم. اگر ایده‌ای به ذهنم بیاید، هر طور شده آن را اجرا می‌کنم. من هر زمان حس کنم ایده‌ای در ذهن دارم که باید آن را پیاده کنم، به هر نحوی این کار را می‌کنم چون غیرت و تعصب بسیار شدیدی روی هنرم دارم یعنی فکر نمی‌کنم در زندگی‌ام چیزی‌هم‌راز با هنرم و بچه‌هایم باشد. وقتی مادر حاضر است تمام دنیا را برای بچه‌اش بگذارد، من هم تمام انرژی و قدرتم را برای کارم صرف می‌کنم. اشاره کردید به زمانی که

مرحوم ممیز و دیگران در زمینه هنر مفهومی قبل از انقلاب کار می‌کردند. باید بگویم همزمان با جنگ و بعد از آن در این هنر گسست و انقطاعی رخ داد. یادم می‌آید زمانی که در دانشکده تحصیل می‌کردیم، موضوعات‌مان حول یک تم مشخص حرکت می‌کرد. جو حاکم، مفهوم خاصی را القا می‌کرد و ما کاملاً ایزوله شده بودیم. تعطیلی و وقفه هنرهای مفهومی تا اوایل دهه ۷۰امه یافت تا اینکه اینترنت آمد. بعد کتاب‌های خارجی وارد ایران شد و عده‌ای توانستند به خارج از ایران سفر کنند. روزنه‌هایی باز شد و کورسویی تأیید. برخی مقابل این روزنه‌ها ایستادند و تأثیراتی از فضای تازه گرفتند. یکی از آنها من بودم. – شما عموماً واژه اینستالیشن را به جای هنرهای مفهومی (کانسپچوال آرت) به کار

می‌زد. اولین لحظات آشنایی ما زمانی آغاز شد که در دانشکده هنرهای زیبا در کنار هم درس می‌خواندیم و قیاد عکاسی را که آن روزها خیلی مرسوم نبود، شروع کرده بود و از دستاوردهای آن البته در نقاشی و گرافیک بهره می‌برد. ما در دورای زندگی کردیم که باید تاریخ هنر را دنبال می‌کردیم و من همیشه با الهام از حس کنجکاوی و حرکت شیوا فهمیدم آموزش‌دادن نه امکان‌پذیر است و نه هنر محسوب می‌شود و هنرمند کسی است که باید در جست‌وجوی دانستن حرکت کند.»هادی هزاوه‌ای دیگر هنرمند نقاش و دوست قدیمی بود که در این مراسم خاطرات خود را مرور کرد. او گفت: مردی که اینجا مقابل شما ایستاده حاصل ۵۰ سال دوستی و نیم‌قرن آشنایی است. ما برای مرور خاطرات‌مان دیگر نیازی به حرف‌زدن نداریم، چه‌بسا که من از او و نگاهش می‌توانم آنچه را می‌خواهد بگوید بخواوم و از نیز چنین است. از آنجا که در تمام این سال‌ها در ایران نبوده و این دوستان را خیلی از نزدیک نمی‌بینم، همه افکارم برگرفته از همان هشت

نقاشی‌های پورنگ پیرعطایی در گالری «هما»

نگارخانه لاله نمایشگاه نقاشی از «سودابه ذوالفقاری» با موضوع آزاد از ۶ تا ۱۲ بهمن‌ماه برگزار می‌کند. در این نمایشگاه ۱۴ اثر در ابعاد متفاوت با تکنیک ترکیب مواد ارائه می‌شود. ذوالفقاری می‌گوید: «رنگ‌ها با یکدیگر ترکیب می‌شوند، خطوط درهم می‌روند و فرم‌ها شکل می‌گیرند تا نشان‌دهنده افکار و احساسات باشند؛ افکاری که برآیند اتفاقات روزمره، اثرگذاری واقعیات جامعه بر فرد و درک انسان از خود و خواسته‌ها و حتی آرزوهایش است. نمی‌توان گفت «تنها» نقاشی چنین فرصتی را در اختیار فرد قرار می‌دهد. اما برای من، نقاشی پاسی پادارترین و لذت‌بخش‌ترین ابزار برای بیان افکار و احساساتم بوده است و دوست دارم این لذت را با دیگران شریک شوم.»

آیین گشایش نمایشگاه ۶ بهمن‌ماه از ساعت ۱۶ تا ۲۰ در نگارخانه لاله برگزار شد و بازدید تا ۱۲ بهمن‌ماه از ساعت ۹ تا ۱۳ و ۱۵ تا ۱۹ امکان پذیر خواهد بود.

◀ برایی نمایشگاه مجسمه‌های اسماعیل توکلی از ۱۰ بهمن‌ماه در اولین رونمایی گنجینه هنر معاصر «صبا» ۱۶ اثر از مجموعه مجسمه‌های زنده‌یاد «اسماعیل توکلی» مشهور به «هش اسماعیل» هنرمند خودآموخته ایرانی در نگارخانه «لزاده» به نمایش درمی‌آید.

در این نمایشگاه آثاری از دست‌ساخته‌های فلزی زنده‌یاد مهدی اسماعیل توکلی به نمایش درمی‌آید که شامل ۱۶ اثر با ترکیب فلزات و سفال و با مضامینی چون سرباز، دلقک، زن عشایری و روستایی، خانواده، رستم و دیو و یکی از بزه‌ای این هنرمند که فرم ابداعی و منحصر به فردی دارد، است. این نمایشگاه روند خلاقیت و شیوه شخصی یکی از هنرمندان کشورمان را که با آثار خود توانست در سطح بین‌المللی مطرح و مورد توجه واقع شود به نمایش می‌گذارد. مرحوم «مهدی اسماعیل توکلی» بیش از ۱۵۰ مجسمه از خود به جا گذاشته و از پایه‌گذاران نوآوری در استفاده از فلزات فرسوده و بازیافت آن در تولید هنری و با شیوه ترکیبی محسوب می‌شود.

◀ «روی نبض انسان» در خانه هنر از هشتم بهمن‌ماه از ساعت ۱۶ تمام دیوارهای خانه هنر در اختیار ۱۱ هنرمند شاخص و جوانی قرار می‌گیرد که در کارنامه حرفه‌ای هر کدام‌شان بیش از ده‌ها نمایشگاه انفرادی و گروهی و جایزه‌ها و نشان‌های معتبر فستیوال‌ها و جشنواره‌های داخلی و خارجی ثبت شده است. امین باقری، هما بذرافشان، فرناز ضابطیان، فرید مرشد، سعید رفیعی‌منفرد، شیما اسفندیاری، شیرین پیله‌وری، نزار موسوی‌نیا، آوژن شیراژون، سولماز توحیدلو و نیما هاشمیان در این نمایشگاه با عنوان «روی نبض انسان» آثاری به سبک و سیاق خود ارائه می‌کنند. هر یک از آنها سه تا پنج تابلو به تماشا می‌گذارند. میانگین سنی این هنرمندان ۳۰ تا ۴۰ سال است. این نمایشگاه گروهی نقاشی تا نوزدهم همین ماه در مجموعه موزه گالری آرت‌سنتر، نگارخانه‌های ملک و الهیه و پاسارگاد، واقع در خیابان شریعتی تقاطع پل صدر شماره ۱۷۱۶ برپاست. بخشی از عواید فروش این نمایشگاه به‌رسم همیشه نمایشگاه‌هایی که در خانه هنر برگزار می‌شود به برنامه جهانی غذا سازمان ملل متحد اختصاص داده می‌شود.

◀ «تبادل» در گالری «فرور» نگارخانه عکس‌های محمدرضا شریف‌زاده و مجسمه‌های یاسمین سنایی با عنوان «تبادل» در نگارخانه «فرور» برپا شده است. مجموعه آثار این نمایشگاه با موضوع تبادل میان انسان و حیوان و بررسی «چرخه حیات» برای رسیدن به نوعی تکامل، از منظر این دو هنرمند کار شده است. محمدرضا شریف‌زاده عکس‌هایی تصویرسازی شده ارائه کرده است که مخاطب در برابر آن با فیگورهایی مردانه مواجه می‌شود. این ۱۰ اثر در ابعاد ۱۴۰×۱۰۰ روی کاغذ عکاسی چاپ شده و در ترکیب از تکنیک اکریلیک و اتصال تعداد مشخصی نگین‌های رنگی است. یاسمین سنایی هنرمند مجسمه‌ساز نیز در این نمایشگاه با سه چیدمان و مجسمه که در ادامه تجربه‌های قبلی‌اش شکل گرفته و فیگورهایی زنانه دارد، حضور پیدا کرده است. آثار سنایی به نوعی تابلوهای شریف‌زاده را در دو بعد تکمیل می‌کند. پیش از این قرار بود بهنام کامرانی نیز در این نمایشگاه حضور داشته باشد که به دلیل آماده نشدن کارهایش حضور او منتفی شد. این نمایشگاه تا ۱۹ بهمن ادامه دارد و علاقه‌مندان می‌توانند شبیه تا چهارشنبه از ساعت ۱۲ تا ۲۰ و پنجشنبه‌ها از ساعت ۱۲ تا ۱۸ و جمعه‌ها از ساعت ۱۸ تا ۲۰ از این آثار به نشانی بلوار آفریقا (چردن)، نش بلوار گلستان، پلاک ۲ دیدن کنند.

◀ برایی نمایشگاه «سودای ششم» تا ۱۲ بهمن ماه ۱۰ تابلوی زریتا شرفجهان با عنوان «سودای ششم» این روزها در گالری «طراحان آثار» به نمایش درآمده است. شرف‌جهان درباره آیین آثار گفته است: این ۱۰ تابلو به نوعی پرتره‌های خودم است که مربوط به فاصله سنین ۲۰ تا ۳۰ سالگی‌ام می‌شود و در نوعی فضای نوستالژیک خاطراتی از قدیم را مرور می‌کند. بر روی این تصاویر که روی بوم چاپ شده است، دوخته‌هایی نیز دیده می‌شود که ابژه‌هایی از حوادث مرتبط با آن سنین می‌شود. حوادثی همچون بیماری، روزهای جنگ و اتفاقاتی از این دست در این تابلوها دوخته شده است. شرف‌جهان درباره نزدیک بودن این تابلوها به خودنگاره توضیح داد: سعی کرده‌ام در این سلف پرتره‌ها تاریخ دوران خودم را بگویم، نه اینکه زندگی شخصی را به نمایش بگذارم. این نمایشگاه تا ۱۲ بهمن‌ماه از ساعت ۱۶ تا ۲۰ به نشانی میدان فاطمی، میدان گل‌ها، میدان سلماس، شماره ۵ میزبان علاقه‌مندان است.

◀ نقاشی‌های پورنگ پیرعطایی در گالری «هما» مجموعه نقاشی‌های «پورنگ پیرعطایی» در گالری «هما» به نمایش درمی‌آید. دلسردی تمسخرآمیزی که در نقاشی‌ها و قلمی‌های پیرعطایی دیده می‌شود و اندوه روان‌پریشانه‌ای که با رنگ‌های شاد و درخشان درمان‌شان می‌کند، بیشتر از آنکه زاینده شرایط پیرامونی هنرمند باشد حاصل التلهات شخصی اوست. آنچه نقاشی او را به قول دانیال سیف به «هرینگ» نزدیک می‌کند یا طرح‌های هزلی «فلیپ گاستون» را به یاد می‌آورد نوعی فرار از خود از طریق کیفیات کارتونی است. به هر روی نگار و شیوه پیرعطایی و شکل نامتعارف آن نیز به سلاقی تجسمی ایرانی افزون شده است. مجموعه فعلی این هنرمند برای اولین بار در گالری «هما» به نمایش درمی‌آید و شامل ۱۲ قطعه نقاشی می‌شود که از ۱ تا ۱۲ بهمن بر دیوارهای این گالری آویخته خواهد شد.

◀ نمایشگاه انفرادی باربد گلشیری در گالری «آران» آثاری از باربد گلشیری با عنوان «باز قی می‌کنم و بازش می‌بلعم» در گالری «آران» به نمایش درآمده است. در یادداشت کوتاهی در بروشور این نمایشگاه آمده است: «در یک مکان بیابانی در ایران، یک برج نه‌چندان بلند سنگی، بدون پنجره و در وجود دارد. در تنها اتاق (با یک زمین کثیف که به شکل دایره است) یک میز چوبی و یک نیمکت دیده می‌شود. در آن سلول دایره‌ای‌شکل، یک مرد که شبیه به من است در حال نوشتن کلماتی است که من نمی‌فهمم. یک شعر بلند درباره مردی که در سلول دیگری است. پروسه تغییر نمی‌کند و هیچ کس نمی‌تواند آنچه را که زندانی نوشته بخواند…» گلشیری در این نمایشگاه مجموعه‌ای از چیدمان، عکس، ویدئو و حجم ارائه خواهد کرد. علاقه‌مندان می‌توانند روزانه از ساعت ۱۶ تا ۲۱ از این نمایشگاه در خیابان خردمند شمالی، کوچه دی، پلاک ۱۲ دیدن کنند.

◀ نقاشی‌های حامد صحیحی در گالری محسن از جمعه هفته گذشته نمایشگاه نقاشی های حامد صحیحی با عنوان جعبه سفید در گالری محسن افتتاح شده است . این نمایشگاه انفرادی تا ۲۰ بهمن ماه در این گالری ادامه خواهد داشت. این دومین نمایشگاه انفرادی «صحیحی» در سال جاری است. گالری محسن در خیابان ظفر(وحید دستگردی)خ ناجی، خ رزان،کوچه نوربخش بلوار مینای شرقی،پلاک ۴۲ واقع است.